

**РОБОЧИЙ АРКУШ ЯК ІНСТРУМЕНТ
ДОСЛІДНИЦЬКОГО НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В 9 КЛАСІ:
«Один аркуш – багато можливостей»**

Петро Володимирович Мороз,
*докторант Інституту педагогіки НАПН України,
кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник*
Ірина Володимирівна Мороз,
науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти

***Що таке дослідницький робочий аркуш і чим він відрізняється від традиційного
робочого зошита?***

Концепція Нової української школи та Державний стандарт базової середньої освіти визначають перехід від знаннєвої до компетентнісної моделі навчання, пріоритетом якої є не відтворення готових історичних наративів, а вміння самостійно здобувати, аналізувати й критично оцінювати історичну інформацію, аргументовано висловлювати власні судження та застосовувати здобуті знання в різних навчальних і життєвих ситуаціях. Реалізація такого підходу потребує дидактичних інструментів, які забезпечують активну пізнавальну діяльність учнів і організовують навчальне дослідження.

Одним із таких інструментів є дослідницький робочий аркуш. Під ним ми розуміємо дидактично спроектований засіб, що містить систему взаємопов'язаних дослідницьких завдань і забезпечує організацію навчального дослідження. Ми розглядаємо його не як допоміжний матеріал чи набір вправ до підручника, а як самостійний інструмент організації дослідницької діяльності учнів на уроках історії.

На відміну від традиційного робочого зошита, який переважно містить вправи для закріплення вивченого матеріалу (заповнення пропусків, тести, відповіді на запитання), дослідницький робочий аркуш пропонує систему проблемних завдань. Вона спонукає учнів самостійно аналізувати історичні джерела, порівнювати різні погляди, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, формулювати обґрунтовані висновки та створювати власний освітній продукт.

Ця система завдань перетворює робочий аркуш на своєрідну «дорожню карту» навчального пошуку: вона послідовно спрямовує діяльність учнів від постановки проблеми до одержання результату, за потреби передбачаючи залучення цифрових ресурсів – QR-кодів, інтерактивних карт, генеративного штучного інтелекту тощо.

Така структура робочого аркуша уможлиблює його варіативне застосування: учитель сам вирішує, яку частину аркуша взяти й коли – залежно від того, що потрібно саме на цьому уроці.

Аркуш можна використовувати повністю або частково, на різних етапах уроку, в індивідуальній, парній чи груповій роботі, а також в умовах змішаного й дистанційного навчання. Завдяки цьому можна диференціювати навчальну діяльність, поєднувати традиційні й цифрові ресурси, пропонувати різноманітні дослідницькі завдання та поступово переходити від формування базових дослідницьких умінь до виконання комплексних навчальних досліджень і проєктів.

Як побудовано дослідницький робочий аркуш?

Система дослідницьких робочих аркушів, розроблених до підручника «Історія України. 9 клас» (автори: О. Пометун, Н. Гупан, О. Дудар, П. Мороз), побудована відповідно до трьох груп результатів навчання (ГЗР), визначених Критеріями оцінювання результатів навчання учнів громадянської та історичної освітньої галузі, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України від 02.08.2024 № 1093.

Такий підхід забезпечує логічну послідовність дослідницької діяльності учнів: від орієнтування в історичному часі й просторі – до роботи з історичною інформацією, формулювання аргументованих суджень і створення власного освітнього продукту.

Класифікація завдань ґрунтується на домінантному виді пізнавальної діяльності, водночас більшість із них інтегрує елементи кількох груп результатів навчання, що забезпечує комплексний характер навчального дослідження.

Приклади реалізації груп результатів навчання в дослідницьких завданнях наведено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Реалізація груп результатів навчання в дослідницьких завданнях

Група результатів навчання	Приклади дослідницьких завдань	Приклади освітніх продуктів
ГЗР 1. Орієнтується в історичному часі та просторі, виявляє взаємозв'язки подій і явищ	Мапи-путівники (наприклад, «Журналіст для європейської преси»), рольові формати («блогер у часі», «історичний гід»), картографічний квест «Етнічна карта України», «Календарі-сторіз» (1905–1907 рр.), стрічки часу, логічні схеми «Причина → Подія → Наслідок»	тематичні карти, історичні маршрути, мапи-путівники, легенда карти, «Календарі-сторіз», історичні хроніки, логічні схеми
ГЗР 2. Працює з інформацією історичного та суспільствознавчого змісту	Квест-розслідування «Чому українське селянство не підтримало повстання 1863–1864 рр.», аналіз джерел «Образ українського села», порівняльне дослідження «Місто і село на початку XX ст.», аналіз документів, фотографій, плакатів; III-інтерв'ю з історичними постатями; QR-квести	Аналітичний висновок, порівняльна таблиця, текст III-інтерв'ю з коментарем, постери, інфографіки, листи, уявні дописи для соцмереж
ГЗР 3. Виявляє здатність до співпраці, толерантність, громадянську позицію	«Факт-чекінг для історика», уявне інтерв'ю «Київські контракти», дискусійні завдання за методом PRES (позиція–обґрунтування–приклад–висновок), творчі роботи	Есе, аргументовані судження, інфографіка, сценарій Reels, рекламна кампанія, вердикт факт-чекера, медіапродукт

Запропонована система дослідницьких завдань охоплює різні рівні пізнавальної діяльності – від аналізу й структурування інформації до її оцінювання, інтерпретації та творчого застосування, що відповідає логіці таксономії Блума.

Важливою особливістю запропонованих робочих аркушів є обов'язкова рефлексія, яка завершує кожне дослідницьке завдання й допомагає учням оцінити результати власної діяльності, осмислити процес дослідження та визначити напрями подальшого вдосконалення.

Поділ завдань за групами результатів навчання є умовним: одне завдання може сприяти досягненню кількох результатів одночасно. Визначення домінантного виду діяльності допомагає вчителю швидко орієнтуватися в методичному призначенні завдань і добирати їх відповідно до мети уроку.

Яку роль відіграють рольові формати й моделі дослідницьких квестів?

Однією з характерних особливостей запропонованих робочих аркушів є поєднання дослідницьких завдань із рольовими форматами та різними моделями організації навчального дослідження.

Роль допомагає створити для учнів зрозумілий контекст дослідницької діяльності й визначає спосіб виконання завдання. Залежно від його змісту учні можуть виступати в ролі історика, журналіста, блогера, екскурсовода, картографа, фактчекера, дослідника чи експерта. Такий підхід підвищує навчальну мотивацію, сприяє емоційному залученню та допомагає розглядати історичні події й явища з різних позицій.

У робочих аркушах передбачено різні моделі організації дослідницької діяльності, зокрема:

картографічний квест – дослідження історичного простору через роботу з картою, побудову маршрутів і створення авторської легенди;

квест-розслідування – пошук причин, наслідків і суперечностей у різних історичних свідченнях;

джерелознавчий квест – аналіз, порівняння та інтерпретація історичних джерел;

хронологічний квест – установлення послідовності, синхронності та взаємозв'язків історичних подій;

цифрове дослідження із використанням генеративного штучного інтелекту – проведення уявних інтерв'ю, пошук інформації та її критична перевірка;

факт-чекінг – перевірка достовірності історичних тверджень і формулювання аргументованого висновку;

рольове дослідження – виконання завдань у ролі історичного персонажа або представника певної професії чи соціальної групи.

Кожна з цих моделей спрямована на розвиток певних дослідницьких умінь. На практиці вони нерідко поєднуються в межах одного робочого аркуша, забезпечуючи комплексний характер навчального дослідження та створюючи умови для одночасного формування різних груп результатів навчання.

Як використовувати дослідницький робочий аркуш?

Дослідницький робочий аркуш є гнучким дидактичним інструментом, який учитель може адаптувати до мети уроку, змісту навчального матеріалу та рівня підготовки учнів. Не обов'язково виконувати всі завдання під час одного заняття: залежно від дидактичної мети можна використати окремі фрагменти аркуша на

різних етапах уроку, запропонувати окремі завдання як домашню роботу або об'єднати їх у цілісне навчальне дослідження. Саме в цьому полягає принцип «Один аркуш – багато можливостей». Дослідницький робочий аркуш можна використовувати практично на всіх етапах уроку.

На етапі мотивації важливо не перетворити роботу з робочим аркушем на формальність. Досить одного гострого запитання, карикатури чи фото – того, що одразу викликає бажання сперечатися. Рубрика «Обговоріть» тут працює краще за розлогий вступ.

Під час вивчення нового матеріалу робочий аркуш організовує самостійну дослідницьку діяльність учнів. Виконуючи завдання, вони працюють із текстом підручника, різними видами історичних джерел і цифровими ресурсами, аналізують інформацію, встановлюють взаємозв'язки та поступово формулюють власні висновки.

На етапі закріплення й узагальнення доцільно використовувати підсумкові дослідницькі завдання, навчальні квести, вправи на факт-чекінг, створення схем, карт, есе або інших освітніх продуктів, що дають змогу застосувати здобуті знання й аргументовано представити результати дослідження.

Робочий аркуш однаково ефективно працює в різних формах організації навчальної діяльності:

індивідуальна робота – для самостійного аналізу історичних джерел, виконання рольових завдань і створення власного освітнього продукту.

парна та групова робота – для організації спільного дослідження з розподілом ролей (історик, журналіст, картограф, аналітик, факт-чекер, редактор тощо).

дистанційне навчання – як сценарій самостійної роботи з використанням QR-кодів, цифрових ресурсів, покрокових інструкцій і системи запитань.

технологія «перевернутий клас» – для попереднього опрацювання історичних джерел і цифрових матеріалів удома з подальшим виконанням дослідницьких завдань, обговоренням результатів і презентацією освітніх продуктів на уроці.

Форму роботи варто обирати виходячи передусім із того, що конкретно ви хочете отримати від учнів на виході – готовий продукт, обговорення чи самостійний аналіз.

Як цифрові технології підтримують навчальне дослідження?

Цифрові технології є важливим складником сучасного дослідницького навчання історії. У запропонованій системі робочих аркушів вони розглядаються як інструменти пошуку, аналізу, перевірки, інтерпретації та представлення історичної інформації. Їх використання сприяє організації дослідницької діяльності учнів, розвитку інформаційної грамотності та створенню власних освітніх продуктів.

Окремі дослідницькі завдання передбачають використання QR-кодів, цифрових архівів, інтерактивних карт, мультимедійних матеріалів, онлайн-сервісів (Canva, Google Maps, Padlet) або генеративного штучного інтелекту (ChatGPT, Gemini, Grok та ін.). Ці інструменти допомагають працювати з історичними джерелами, проводити уявні інтерв'ю з історичними постатями, моделювати історичні ситуації, порівнювати різні інтерпретації історичних подій, а також створювати карти, інфографіку, презентації та інші освітні продукти.

Використання цих ресурсів має ґрунтуватися на принципах академічної доброчесності та критичного оцінювання інформації. Варто прямо казати учням з

першого ж заняття, що відповіді III – це не історичне джерело. Тому їх потрібно перевіряти за підручником та іншими надійними ресурсами.

Добираючи відповідний цифровий інструмент, учителю доцільно насамперед враховувати дидактичну мету дослідницького завдання. Технології мають підтримувати дослідницьку діяльність учнів, а не підміняти їхній власний аналіз, аргументацію та висновки.

Як оцінювати результати роботи з робочим аркушем?

Робота з дослідницьким робочим аркушем створює широкі можливості для формуального оцінювання, оскільки дає змогу оцінити не лише кінцевий результат, а й процес навчального дослідження: самостійність учнів, уміння працювати з історичними джерелами, аналізувати інформацію, аргументувати власні висновки, створювати освітній продукт і здійснювати рефлексію.

Під час оцінювання доцільно завчасно ознайомити учнів із критеріями та зосередити увагу насамперед на тих результатах, яких вони мають досягти відповідно до мети конкретного дослідницького завдання. Не обов'язково оцінювати всі складники дослідницької діяльності одночасно – залежно від змісту роботи пріоритетними можуть бути робота з історичними джерелами, аналіз інформації, аргументація, створення освітнього продукту або рефлексія.

Оцінювання результатів навчання здійснюється відповідно до Критеріїв оцінювання результатів навчання учнів громадянської та історичної освітньої галузі, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 02.08.2024 № 1093. Запропонований підхід не замінює офіційних критеріїв оцінювання, а конкретизує їх застосування під час роботи з дослідницькими робочими аркушами. Детальні методики оцінювання окремих видів дослідницьких завдань можуть бути предметом окремих методичних рекомендацій.

Що варто враховувати вчителю під час роботи з робочим аркушем?

Ефективність дослідницького робочого аркуша залежить не лише від змісту запропонованих завдань, а й від того, як учитель організовує дослідницьку діяльність учнів. Узагальнення досвіду розроблення й апробації робочих аркушів дає змогу сформулювати кілька практичних рекомендацій.

Варто:

- створювати атмосферу дослідницького пошуку, у якій помилка розглядається як природний етап пізнання;
- залишати учням право вибору окремих завдань і форм представлення результатів дослідження;
- не боятися, якщо клас «застрягне» на одному завданні довше запланованого;
- поєднувати індивідуальну, парну та групову форми роботи відповідно до мети дослідницького завдання;
- використовувати рольові формати («історик-дослідник», «журналіст», «картограф», «фактчекер», «блогер» тощо), які допомагають занурити учнів у контекст дослідження;
- використовувати цифрові ресурси як інструменти розв'язання дослідницьких завдань, а не лише як засоби візуалізації;
- організовувати обговорення результатів дослідження, взаємооцінювання та рефлексію.

Не варто:

- перетворювати робочий аркуш на набір механічних вправ або контрольну роботу;
- вимагати обов'язкового виконання всіх завдань під час одного уроку – якість навчального дослідження важливіша за кількість виконаних вправ;
- одразу повідомляти правильні відповіді або приймати відповіді генеративного штучного інтелекту без критичного аналізу й перевірки за історичними джерелами – в обох випадках учні втрачають шанс самі дійти висновку;
- використовувати цифрові інструменти без чітко визначеної дидактичної мети;
- оцінювати лише кінцевий результат, ігноруючи процес дослідження, самостійність учнів і рефлексію.

Запропонована система дослідницьких робочих аркушів – це не готовий рецепт, а робочий інструмент, який доведеться підлаштовувати під конкретний клас та під конкретний урок. У когось піде вся структура одразу, комусь варто спрощувати завдання або розтягувати їх на два уроки – і це нормально. Головним орієнтиром має слугувати не кількість виконаних завдань, а ефективність дослідницької діяльності, самостійність учнів і поступовий розвиток їхніх дослідницьких умінь.

«Один аркуш – багато можливостей»: ця ідея лежить в основі запропонованої системи дослідницьких робочих аркушів і відображає їхнє головне призначення – створювати умови для реалізації дослідницького підходу, розвитку історичного мислення та організації сучасного уроку історії.

Сподіваємося, що запропоновані методичні рекомендації та система дослідницьких робочих аркушів стануть у пригоді вчителям історії й допоможуть зробити уроки історії простором, де учні справді досліджують, а не просто запам'ятовують.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Пометун О., Гупан Н., Дудар О., Мороз П. Електронний додаток до підручника «Історія України» для 9 класу закладів загальної середньої освіти. <https://surli.li/ujysz>
2. Пометун О., Гупан Н., Дудар О., Мороз П. Історія України : підручник для 9 класу закладів загальної середньої освіти. Видавничий дім «Освіта», 2026. 272 с. <https://surli.li/ctjvto>

ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС «МИСТЕЦТВО» В 9 КЛАСІ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ. ІННОВАЦІЇ. МЕТОДИЧНІ АКЦЕНТИ

Оксана Анатоліївна Комаровська
завідувач відділу мистецької освіти,
доктор педагогічних наук, професор

1. Узагальнювальна роль курсу «Мистецтво» в 9 класі.
2. Особливості побудови навчального змісту у вивченні мистецтва ХХ століття.
3. Україноцентрованість художнього пізнання як базис національної свідомості особистості: специфіка впровадження в підручнику 9 класу.